

R dp
ČZN
1990

39

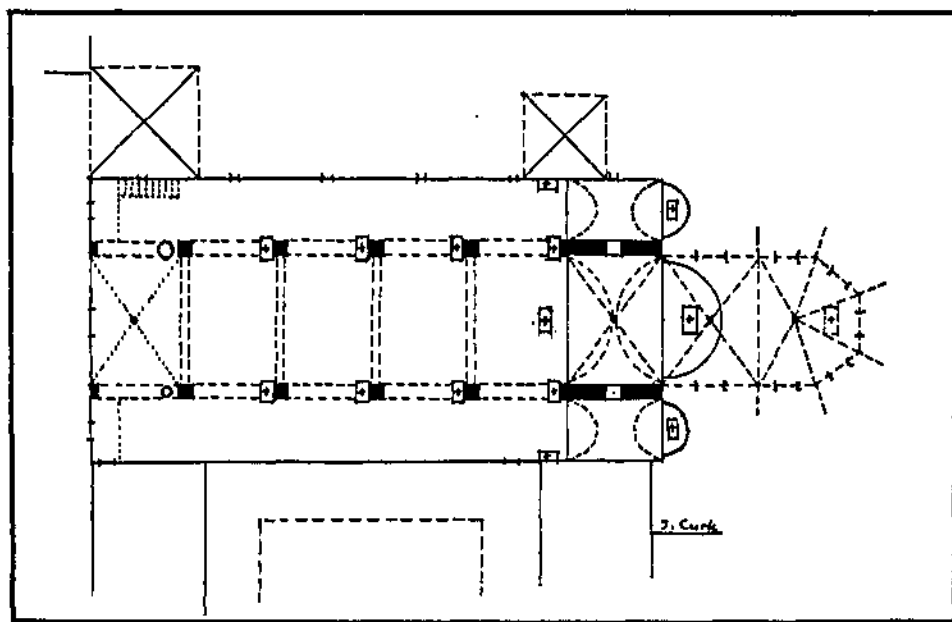
119900067,1

COBISS •

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

1	ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE	LETNIK 61 NOVA VRSTA 26	STR. 1-152	MARIBOR	1990
---	---	----------------------------	------------	---------	------

VSEBINA — CONTENTS

Razprave — Papers

Anton Vratuša: NEHRU IN POLITIKA NEUVRŠČANJA	3
Nehru and Non-Alignment Policy	
Tone Ferenc: NEMŠKA OKUPACIJA DRAVSKE DOLINE IN POHORJA	12
The German occupation of the Drava Valley and Pohorje	
Miroslava Grašič: ZAČETKI DELOVANJA PRIMORSKEGA EMIGRANTSKEGA DRUŠTVA NANOS V PREDVOJNEM MARIBORU	23
The activities of the emigrant association Nanos in prewar Maribor	
Mihael Kuzmič: MIKLOŠIČ, VALJAVEC, STRITAR — SODELAVCI BRITANSKE BIBLIČNE DRUŽBE	36
Miklošič, Valjavec, Stritar — the co-worker of the British Bible Society	
Mate Šimundič: ZGODOVINSKI POMEN NEPOZNANE LJUDSKE PESMI IZ SINJA	46
Historical character of an unknown folk-song from Sinj	
Vilko Novak: PREKMURSKA MARTJANSKA PESMARICA	57
The song-book from Martjanci in Prekmurje	
Štefan Predin: JANEZ BENEDIKT GRÜNDL, PRVI ZNANSTVENI PIŠEC V MARIBORU	83
Janez Benedikt Gründl, the first scientist of Maribor	
Saša Radovanović: MESTO MARIBOR V PRVI POLOVICI 16. STOLETJA	95
The town Maribor in the first Half of the 16th Century	
Jože Koropec: MARIBOR V 2. POLOVICI 15. STOLETJA	107
Maribor in the Second Half of the 15th Century	
Jože Curk: GRADBENI ORIS MALEČNIKA IN NJEGOVE OKOLICE	115
The Description of the Building of Malečnik and its Surroundings	

Izvilleke prispevkov v tem časopisu objavljata »Historical — Abstract« in »Amerika: History and Life«.

Abstracts of this review are included in "Historical — Abstract" and "Amerika: History and Life".

Na naslovni strani je skica benediktinske samostanske cerkve v Gornjem gradu

On the title-page is the sketch of the benediktien monastery church in Gornji grad

YU ISSN 0590-5966

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

Letnik 61 — Nova vrsta 26

1. zvezek

1990

IZDAJATA
UNIVERZA V MARIBORU IN ZGODOVINSKO DRUŠTVO MARIBOR

ZALOŽNIK
ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

Maribor 1990

Časopisni svet — Publishing Counsel

Branko Avsenak, dr. Borut Belec, dr. Vladimir Bračić,
Franc Filipič, dr. Bruno Hartman, dr. Matjaž Klemenčič,
dr. Jože Koropec, dr. Slavko Kremenšek, Matija Malešič,
Ivan Sernek, dr. Milan Ževart

Uredniški odbor — Editorial Board

Dr. Vladimir Bračić, Marjeta Ciglenički, dr. Bruno Hartman,
dr. Jože Koropec, Marjan Matjašič, dr. Jože Rajhman,
Irena Šavel, dr. Vanek Šiftar, dr. Sergej Vrišer, Vili Vuk,
dr. Milan Ževart, mag. Marjan Žnidarič

Glavni in odgovorni urednik — Chief and Responsible Editor

Dr. Vladimir Bračić
62000 Maribor, Gosposvetska 24, Jugoslavija
telefon 062-212 895

Uprava in založba — Administration and Publisher

Založba Obzorja
62000 Maribor, Partizanska 5, Jugoslavija
telefon 062-25 681

Za znanstveno vsebino in jezik prispevkov odgovarjajo avtorji.

IZDANO Z DENARNO POMOČJO

Raziskovalne skupnosti Slovenije, Kulturne skupnosti Slovenije,
Raziskovalne skupnosti Maribor, Kulturne skupnosti Maribor

ZGODOVINSKI POMEN NEPOZNANE LJUDSKE PESMI IZ SINJA

Mate Šimundič*

UDK 398.8(497.12 Sinj)

ŠIMUNDIČ Mate: Zgodovinski pomen nepoznane ljudske pesmi iz Sinja. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 61 = 26(1990)1, str. 46—56.

Izvrtnik v sloven., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl.

Članku je v celoti priložena ljudska pesem, ki je bila leta 1961 zapisana v Sinju. V njej je opevana selitev večje skupine ljudi iz Sinjske krajine po Krbavski bitki leta 1493. Priseljenci so se naselili v severovzhodni Sloveniji. Omenjeno je tudi, da je v Sinju prinešena prva hrvaška tiskarna iz ličkega Kusineja. V Sinju so svinčene dele pretopili v naboje za puške. Pesem torej potrjuje obstoj Kusijske tiskarne in njen konec v Sinju.

UDC 398.8(497.13 Sinj)

ŠIMUNDIČ Mate: Historical character of an unknown folk-song from Sinj. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 61 = 26(1990)1, p. 46—56.

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl.

A folk-song which had been written down in Sinj in the year 1961, has been added on the whole to the article. In it the migration of a greater group of people from the region of Sinj after the battle of Krbovo in the year 1493 was put into verse. The immigrants settled in the north-east of Slovenia. It is also mentioned that the first Croat printing-works have been brought to Sinj from Kusinej in Lika. At Sinj the leaden parts had been melted into cartridges for guns. The song therefore confirmed the existence of the printing-works of Kusinej and their end at Sinj.

V poletnih mesecih leta 1961 je bival v Sinju mlad zdravnik Rado Žic, po rodu iz Punata na otoku Krku. Med mnogimi ljudmi, ki jih je spoznal, se je spoprijateljil z Antom Glavinovičem in z njegovo sestro Marijo, poročeno Librenjak. Onadva sta mu povedala pesem z naslovom Pisma o banu Ivanu Šimuniču. Marija in Ante sta slišala v otroštvu pesem od svojih staršev, le-ti so jo poslušali iz ust staršev in dedov. In tako se je pesem prenašala iz roda v rod, iz ust v usta. Verjetno je, da so jo peli ob spremstvu gusel. Ante ni imel posluha, Marija je poslušala njegove besede in pela verze na guslarski način, a brez spremljave tega glasbila. Tudi sicer so redke ženske v Sinjski krajini in njeni okolici, ki bi bile večše guslarnja, večinoma pojejo brez glasbene spremljave. Omeniti je potrebno, da je bilo v Dalmatinskem zagorju več žena, ki so znale na pamet mnoge ljudske pesmi in so jih pele ob različnih priložnostih.

Rado Žic je mislil, da bo pesem ponudil uredništvu kakega časopisa, toda tega ni storil takoj, tako je sčasoma pozabil to idejo in pesem. Na srečo je rokopis ostal ohranjen kljub njegovim dveh ali trem selitvam in daljšemu bivanju v tujini. Pred petnajstimi leti mi je ob neki priložnosti omenil, da je v Sinju zapisal

* Prof. dr. Mate Šimundič, Pedagoška fakulteta Maribor

ljudsko pesem in da mi jo bo pokazal. Rokopisa ni uspel takoj najti, kasneje pa ga je tudi prenehal iskati. Toda na začetku 1989. leta je slučajno naletel nanj in mi ga predal, naj ga preberem in o njem razmislim. Ko sem pesem prebral, sem bil presenečen zaradi njene vsebine, točneje zaradi dveh zgodovinskih podatkov. Pa preberimo najprej pesem:

PISMA O BANU IVANU ŠIMUNIĆU

Kađa naši poraziše Turke,
Skender-bega pašu bosanskoga,
nasilnika zla i naopaka,
cesar bečki bilu knjigu piše
a na ruke Ive Šimunića,
prisvitloga bana od Krajine.
U knjizi mu ko otac plakaše
kakve njemu jade i nevoje
uvis čine siloviti Turci
spušćajuć se iz zemje Ugarske
u Štajersku krajinu ubavu.
I moli ga kano svoga sina
da mu dođe na pomoć veliku
u obranu križa i kaleža
od polmiseca priopakoga.
Akoli mu na pomoći bude,
dat će njemu zemju i gradove,
lipa sela i tvrde varoši,
darovat ga i srebron i zlaton,
poslat će mu i svoji vojnika,
pomoć pružit di god je moguće.

Kad je bane knjigu razumija,
on cesaru to odgovorija:
»Svitli care, silni gospodaru,
šta će meni zemja i gradovi,
pusta blaga i zlatni nakiti,
ja i ovdi toga dosti iman,
da ko piše, bilo bi i više.«

Kad je cesar knjigu proučija,
bijaše se puno rastužija.
Poče bana i jopet moliti
i gorke mu jade kazivati:
da mu osta sva krajina pusta,
nek dovede petstotin mladića,
sve mladosti, ni malo starčadi,
i da dicu na put ne uzimje.
Naselit će njegove gradove
Borl i Ormož pored rike Drave
i još k tomu ubav Jeruzalem
i vascilo poje oko Ptuja,
ravno poje, nadaľeko znano.

Od svega će biti gospodari.

Kada bane i tu knjigu prošti,
on sakupi sve časnike svoje
i naredi neka se priprave
da saberu vojsku pripremljenu,
jer je njiman dugo putovati
i na putu s Turcin ratovati.

Satnici su tekljice poslali
oko Sinja pozivat vojnike.
Itri su jin monci govorili:
»Oj, junaci od Krajine sinjske,
štano znate pušci oganj dati,
svi uzmite konja po najbržeg,
pušku šarku — tog oca i majku,
dugo kopje i sabju oštricu,
buzdovana¹ i dva samokresa,
u bisage praa olova
i baškota kruva nesoljena
te mišinu vina po veliku.
Povedite svu rodbinu svoju:
čejad staru i dičicu malu,
jerbo Rvat, otkako ga ima,
ne ostavja stara i nejaka,
već ga rani i oda zla brani.
S oženjenin nek su virne jube,
a s mladićin cure zaručnice,
sve odreda dive lipotice.«

Časnicima ban podili šolde²
šta mu bečki cesare poslaše.
Časnici ji satniciman daše,
ovi stotnicin i desetnicin
da razdile sve među vojnike.
Kad ne minu ni četrnest dana,
a vojska se biše sakupila,
sakupila i utaborila
poda Trijen gradon na Cetini.

Bisni konji i silni junaci,
š njiman žene i divojke krasne,
zapregama ni broja se ne zna.
Did i baba side ponaprda,
iza nji su sitni unučići,
mala dica majkan na prsiman,
pored nji junaci konjanici
te divojke i udate žene.
Svako jaši pritila ždralina.
Brez oružja nikoga nemade,
ko ga samo privatiti znade.
U ženski su noži o pojasu,
a do njizi svitli samokresi.

Svaki muški dugu pušku nosi,
a dvi mu vise u pripašaju,
o bedrici sabja briotkinja,
u ruci mu perni buzdovane,
konjanici dugin kopjen tresu.

Kada bane izda zapovidi,
razvuče se spremjena družina
i okreni ka sivernu kraju.
Tri moseca oni putovaše,
od Karlovca na Metliku paše.
Pa kada se malo odmoriše
i bisage svoje napuniše,
odrediše pute nastaviti.
Od Metlike daje produgjiše
i unda se Ptuja dovatiše.
Prid gradon ji dočekala vojska,
mala vojska ptujski gospodara.
Kad ta vojska bila ugledala
šta se Ptuju gradu približava,
odjednon se bila skamenila:
Sve junaci izgleda viteška,
svi pod puškon i dugačkin kopjen,
ispod kape od diviji zviri,
ploče zlatne na prsin junačkin,
oružane ženske ko i muški.
Kada monci malo k sebi došli,
od stra jesu u grad pobižali
i za sebon moste podignili,
podignili, vrata zatvorili.

Ban Šimunić teklića otposla
s knjigon bilon za ptujsku gospodu.
Kad gospoda knjigu razumila,
tad su gracka vrata otvorila
i ponovo moste priklonila,
prid junake s kruvon išetala,
bilin kruvon i bukaron³ pive.
A Sinjani, svemu naviknuti,
kruv su jili, pivu nisu pili,
za nju prija niti čuli nisu.
Glavno piće njimon vino biše
i rakija od zgode do zgode,
osobito kad su mrzle vode.
Šimunića lipo darivaše
ter mu kjuče od gradova daše.
A on za dar uzvratu uzdarje:
pušku šarku, sabju dimiškinju
i odilo zlaton izvezeno
šta Sinjani nose na blagdane.
I uz to se lipo pogostiše.

Pridodoše iz Ptuja gospoje
i čude se brkatin junacin,
krupnim moncin iz neznana kraja.
A divojke mamile poglede
baš odreda sve ptujske gospode.
Dođe vrime da se i rastanu
i na svoju svaki kreni stranu..
Brzo su se tu dogovorili
kamo će se koji uputiti.
Na tri su se skupa razdili.

Kad stigoše u Borl grad na Dravi,
odma su ga bili zaposlili.
Vas grad jesu skladno obnovili
i puše⁴ su u njeg postavili.
Prostor mali za puno čejadi,
stoga u njem nisu svi ostali,
većina je kuće sagradila
po njegovoj bližoj okolici.

Drugi dio k Jeruzalem-brigu,
k njemu oni brzo putovaše,
tu sve žene i dica ostaše,
a judi se gradnje privatiše.

Treći skup se k Ormožu odvali
i tamo su zauvik ostali.

Dotle dospo vojska svitla bana,
po junaštvu po sven svitu znana.
Poče narod ledinu krčiti,
njive orat i lozu saditi.
Procvitaše zeleni voćnjaci,
porestoše grozdni vinogradi.
Sritno su se tu porazmistili,
zemju plodnu vajalo radili,
uzgajali konje i volove,
sitnu zubu ko bi broja znao.
Od oružja nisu se dilili,
pod njimen su svi i ostarili.

Kad Turčinu biše dojavjeno
ko tu zemju sada naselija,
Sve Sinjani iz Krajine jute,
više tamo nije udarija.
Nije lako na Sinjane poći,
pod Sinjon se Turčin opržiija,
poda nj više nije doodija,
kako zube ne bi polomija.
Pusta zemja prisvitla cesara
posta tako brojno napučena,
Od Turčina za svagda branjena.

Niki su se od tamo vratili,
ne mogaše maglu podnositi,
niti slane, niti oštre zime,
nastaviše život u Krajini,
na prijašnjoj svojoj domovini.
Po koji su još i dolazili,
oblazili svoje rodijake,
unda bi se natrag povratili.
I tako su bili nastavili
doklen stari nisu izumrli,
a mladi se i ne poznavali.

U toj vojsci Šimunić Ivana,
od Krajine junačkoga bana,
biše puno sivi sokolova
vitka stasa, rumena obraza,
duga brka i pogleda mrka,
čvrste ruke, široki ramena,
brzi nogu, još brže pameti.
Svi Rvati štono Boga znaše,
kojino su znali udariti
kano lavi ako je tribalo,
a čekati poput guja ljuti.
Med njimi su po izbor glavari:
najprvi je Tetičković Mate,
svuda znani časnik od mejdana,
Smista za njim Petrović Ivane,
a do njega Bračić Radovane.
Sve junaci ko i gorski vuci.
Ni satnici nisu gori bili:
Ivan Rode, zmija od čovika,
Jozo Murat, sabja demeškinja,
Topalović Jure, oganj živi,
Tetičković Marko, laka tica,
Predikaka Ante, junak vrli,
Šime Pravdić, judina na glasu,
Ante Kačić, peru vičan laku,
vičan peru i dugu maškuju⁵.
A šta reći o Šimi Kačiću?
On je moga konja priskočiti
te na itre noge doskočiti,
i dvojici na bojak izaći.
Ni na smrti on stra prizna nije.
Do njeg junak Vrane Zemljariću,
on na turske sabje nalićaše
i njijova kopja prilamaše,
buzdovanon bojak dokončaše.
Bija š njimi Jerko Dukariću,
on na guslah prilipo gudiše.
U boju je divje nasrćao
i dušmane⁶ na rpe mećao.
U boj Jerko prvi ulazija,
iz boja je zadnji izlazija.

Do nji redon znani su serdari?²
 Škopinići Luka i Andrija
 te Bareze Mikula i Tome,
 Mate Milun, gora od čovika,
 Kolarići Vrane i Jozipe,
 Štampar Luka, Ive i Mikula
 šta s Kosinja ličkog utekoše,
 mista mala, po sven svitu znana
 po knjigama koje su tiskali.
 U Sinj bili braća pribižala
 od Turčina, vragu dušmanina.
 Dogoniše olova i praha,
 i olovon vojsku opskrbljaše
 da to plino ne dopane Turcin.
 I još mnogo inijeh serdara
 i katana³, rabri bojevnika
 koji jesu puškam oganj dali
 i na gole sabje udarali,
 golin rukan dušmane vatali.

Taki su van svi Sinjani bili,
 nikad oni nisu mirovali,
 vazda jesu Turke progonili,
 i nikon se nisu pokorili!

II

Pesem je sestavljane iz 261 verzov v desetercu. Zaradi tega spada med srednje dolge epske junaške pesmi, kakršnih je mnogo. V osnovi se junaške narodne pesmi ne rimajo, toda rime se ne izogibajo za vsako ceno, niti zunaj niti znotraj verza, zlasti še, kadar se nam sama ponudi ob petju. Pesniki oziroma pevci se rime poslužijo tudi zaradi razbijanja enoličnosti in za doseganje večjega izraznega vtisa, nenazadnje pa tudi zaradi umetniškega učinka. To lahko vidimo tudi v tej pesmi.

V Pismi o banu Ivanu Šimuniću je opevana selitev večje skupine ljudi iz Sinjske krajine v nemirnem času, ko so bili Turki v neposredni bližini. Gre za čas Krbavske bitke 1493. leta. Prebivalci iz Sinja so se odpravili na pot po ponovnem opozorilu avstrijskih oblasti, morda tudi samega cesarja. Pomikali so se preko Like, kar je mogoče sklepati po omenjenih mestih Karlovcu in Metliki, ker preko Like vodi direktna pot iz Senja. Ko so prešli preko Karlovca, so se zadržali v Metliki, da bi se odpočili in se okrepcali. Morda je bila Metlika najprej tudi njihov končni cilj, pa so se med potjo odločili drugače. K temu sklepu nas vodi podatek o velikem ovinku, ki so ga naredili, saj pelje direktna pot preko Zagreba v severovzhodno Slovenijo. Ta pot je mnogo krajša. Možno je tudi, da so zbrali daljšo pot zaradi turške nevarnosti, ki jim je pretila med Zagrebom in Karlovcem. Kakorkoli že, iz Metlike so morali kreniti proti cilju. Tega dela poti pesem ne omenja, spomni se ga le na koncu. Srečno so prispeli na cilj in se naselili med Borlom, Ormožem in Jeruzalemom, v glavnem na Ptujskem polju ob meji s Hrvaško. Točno je omenjeno, da so se naselili v vseh treh mestecih. Morda je kakšna huda bolezen zredčila prvotno prebivalstvo, ali pa se je odselilo, pa so državne oblasti hotele ponovno naseliti te kraje. Gotovo je, da so tako hotele tudi povečati obrambno moč pred turško nevarnostjo, ki je pretila.

Pesem nam pove, da so se prebivalci mirno pripravljali za to dolgo in nevarno potovanje. Pripravili so se po vojaškem zgledu, pod vodstvom pravih častnikov in podčastnikov.

Bili so oboroženi in tako so bili pripravljani spopasti se s Turki na vsej poti. Skoraj gotovo je, da do srečanja s sovražniki ni prišlo, sicer bi to bilo verjetno v pesmi omenjeno. Odpravili so se na pot, ki je pesem natančno ne popisuje, naslednjo vest o karavani izvemo šele v Karlovcu in Metliki. Lahko rečemo, da je najnevarnejši in najdaljši del poti minil brez večjih motenj — mirno.

V Sinjski krajini je junaška pesem še danes živa, še lahko slišimo gusle. Pred stoletji je v tej pokrajini ljudska junaška pesem naravnost cvetela. Malo verjetno je, da je kakšen, še posebej pomemben dogodek ostal neopevan. Tako se je vse pomembno ohranilo iz roda v rod za vse čase. Zahvaljujoč temu, je lahko dr. Rado Žic to pesem zabeležil po tolikem času — leta 1961 v Sinju. Neizpodbitno je gotovo, da se je ta pohod zares zgodil, kot je opisan v pesmi. Domišljija ljudskega pesnika si ni izmišljala velikih dogodkov, pel je o vsem, kar se je zgodilo. Pesnik je bil le zapisovalec resničnih dogodkov. Gotovo je, da je pesem nastala neposredno po odhodu Sinjčanov v Slovenijo, kar potrjuje navajanje imen in priimkov večine častnikov in podčastnikov, ki so vodili ljudi in jih varovali z orožjem. Poleg tega so točno določeni tudi kraji Borl, Ormož in Jeruzalem. Ta drugi podatek dokazuje tudi, da se je zares manjše število izseljencev vrnilo (o tem govori tudi pesem), da bi živeli ob domačem ognjišču. Le-ti so prinesli vesti o novih krajih in usodi svojih rojakov v njih. Verjetno so se vrnili tudi nekateri častniki in podčastniki. Možno je, da je vse dogajanje opesnil kdo, ki je bil sam udeleženec pohoda in se je vrnil, ali pa je pripovedovalec pesmi spoznal koga iz skupine ljudi, ki se je vrnila.

Zaradi turških napadov in hudih boleznih ter naravnih nesreč so bile pogoste selitve ljudi v več smeri. Največ selitev je bilo zaradi vojn. Pred prvim turškim vpadom na koncu 15. stoletja v te kraje je pod vodstvom duvanjskega škofa množica beguncev zapustila južno Bosno, Dalmacijo in Hercegovino in se naselila na Apeninskem polotoku. Njihovi potomci so današnji Molizanski Hrvati. Da bi se izognili turškemu ropanju, so se zopet drugi napotili proti severu. Le-ti naseljujejo zahodno Madžarsko in jugovzhodno Avstrijo (Gradišče) in južno Slovaško. To je bil pravi exodus! V ta čas spada tudi opevan pohod v Pismi o banu Ivanu Šimuniću. Ta čas selitve posredno potrjujejo tudi verzi:

Štampar Luka, Ive i Mikula
šta s Kosinja ličkog utekoše,
mista mala, po sven svitu znana
po knjigama koje su tiskali.
U Sinj bili braća pribižala
od Turčina, vragu, dušmanina.
Dogoniše olova i praha
i olovon vojsku opskrbljaše
da to plino ne dopane Turcin.

O Kosinjski tiskarni bomo spregovorili kasneje, najprej pa nekaj o času prenehanja njenega delovanja. O tem pravi Zvonimir Kulundžić:

»Tako smo našli odgovor na vprašanje, kdaj je lahko tiskarna v Kosinju začela delati, kot smo že prej našli odgovor na vprašanje, kdaj je prenehala z delom. Njeno trajanje je torej omejeno z ene strani z zapisom diakona Jurja (26. junija 1482), z druge strani pa s katastrofalnim izidom Krbavske bitke (9. septembra 1493). Po tej bitki so Turki prodrli v kosinjske kraje, torej gre za čas od 1482 do 1493.« (500. obljetnica Kosinjskog misala, str. 15, Zagreb 1983.)

Razumemo lahko, da je Kosinjska tiskarna prenehala delovati po Krbavski bitki 1493. Tega leta ali v naslednjih letih, tako lahko sklepamo iz verzov v pesmi, so bili stroji iz tiskarne, delno ali v celoti, prenešeni v Sinj. Tu so jih, na žalost, pretopili v puškine krogle in so tako izginili brez sledu. Ne moremo reči gotovo, kako dolgo so bili bratje Štampari (tiskarji) Luka, Ive in Mikula v Sinju, gotovo pa je, da so bili v mladosti, ko je vsa trojica z drugimi vred krenila na dolgo in nevarno pot. Ta selitev je bila verjetno v zadnjih letih 15. stoletja ali v prvem desetletju 16. stol. To je čas, ko je v Hrvatski tlelo in gorelo, kot se navadno govori o dogodkih teh desetletij. Po bitki na Krbavskem polju so ugasnila mnoga ognjišča na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, mnogi kraji so ostali prazni.

Ljudski pesnik omenja, da je bilo v sinjski skupini 500 moških, poročenih in samskih. S seboj so imeli družine. S fanti so bila njihova dekleta in zaročenke. S seboj so vzeli tudi starše in otroke. Povprečno je družina štela 5 članov, to je nižja številka, skupaj jih je torej bilo 2500. Potrebno je poudariti, da se niso pripravljali za selitev v naglici, pod grožnjami ali pritiski, niti niso šli v vojno. Priprave so potekale v miru, potovanje je minilo brez izgub. Pesnik trdi, da so jih avstrijske oblasti (sam cesar) dvakrat poklicale na slovenska tla in so dale celo denarno pomoč voditeljem. Z imenom in priimkom je omenjenih več vodij teh izseljencev. Končno ni izključeno, da obstajajo o njih sledi v domačih arhivih, vsaj o nekaterih pomembnejših. Verjetno tudi Avstrijci niso ostali gluhi za ta podvig in je ostal kak zapis v dunajskem ali graškem arhivu.

Ne bo odveč poiskati redke podatke nekdanjih doseljencev med današnjimi Slovenci. Tu in tam na Ptujskem polju ljudje še danes omenjajo, da so njihovi predniki prišli z juga, iz Dalmacije in Like. Dokaz za to so tudi priimki, oziroma ostanki priimkov, zapisanih v pesmi. To so Bareza, Bračić, Dukarić, Kačić, Kolarić, Milun, Murat, Petrović, Pravdić, Predikaka, Rode, Šimunić, Škopinić, Štampar, Tetičković, Topalović, Zemljarić. V severovzhodni Sloveniji in na širšem območju najdemo te priimke: Bračić, Dukar in Dukarić, Kačić, Kolarić, Petrović, Pravdić, Predikaka, Rode, Štampar, Tetičković in Zemljarić. Jasno je, da je namesto sufiksalnega morfema -ić v slovenščini -ič.

In kakšno je stanje v Sinjski krajini? Tu najdemo priimke Bareza, Milun, Murat, Petrović in Šimunić, drugih ni. V Leksikonu priimkov SR Hrvatske ni priimkov Škopinić, Tetičković in Zemljarić/Zemljarić. Večina priimkov, zapisana v Pismi o banu Ivanu Šimuniću, danes ni več v Sinjski krajini, nekaterih pa ni več niti na Hrvaškem. Ustavimo se pri priimku Murat. Na prvi pogled je videti muslimansko osebno ime orientalskega izvora, ki je tukaj postalo priimek. Toda na koncu 15. stoletja v teh krajih še ni bilo Turkov, zato tudi ne njihovih imen in priimkov. Menim, da je ta priimek od ital.-ben. Muratti/Murat. Kakor je zapisano v Akademijem slovarju (Rječniku JAZU), srečamo prvič ime Murat v srbskem spomeniku v 15. stoletju in se nanaša na turškega carja. Na Hrvaškem ga najprej omenja književnik I. Gundulić, tudi on omenja turškega carja. V vasi Trilju (v pesmi Trij) so bili do nedavnega nosilci priimka Šimunić. Skoraj gotovo je, da je iz Trilja bil »ban« Ivan Šimunić. Nenazadnje je vas Trilj tudi zborna mesto vseh izseljencev, iz nje so krenili na potovanje.

III

Jezik narodnih pesmi, še posebej epskih, je nekako zastarel. To velja tudi za Pismo o banu Ivanu Šimuniću, še posebej glede na sodobni govor Sinjske krajine. Jezik pesmi se je v teku 500-ih let spremenil tudi glede na svojo izvirno obliko. Vemo, da je pesem nastala kmalu po selitvi.

Vendar se jezik pesmi v marsičem razlikuje tudi od jezika današnjega Sinja in okolice. Pesem se je selila iz roda v rod in vsak jo je tudi v govoru prilagajal

sebi. To je neizogibna usoda vsake pesmi, ki se širi iz ust do ust. Pesem se tako ne spreminja samo jezikovno, ampak tudi vsebinsko. Nekateri verzi se izgubijo, drugi dodajajo. Pisma o banu Ivanu Šimuniću je nastala v Sinjski krajini, tam je bila tudi zapisana po nepolnih 500-letih, tako da se je prenašala od starih na mlade. V takih primerih se pesem običajno manj spreminja glede na izpuščanje, dodajanje in spreminjanje verzov ali delov kitic. Na primer na koncu pesmi je nakazana bitka pod Sinjem 1715. leta, ko so bili Turki poraženi. Verzi se glase:

Nije lako na Sinjane počí.
Pod Sinjon se Turčin opržija,
poda nj više nije doodija,
kako zube ne bi polomija.

Vsekakor so bili ti verzi dodani mnogo kasneje, v teku zadnjih stoletij, morda celo v novejšem času.

Kljub vsem jezikovnim spremembam so v pesmi ostale določene značilnosti čakavskega narečja. Tako imamo fonem j namesto lj v primerih: nevoje, zemju, zemja, uzimje, opremjen, kopje, sabju, čejad, ostavja, kopjen, daje, divje, sabju, čejadi, dojavjeno, Zamjariću, sabje. Tako tudi samostalniki maškuj < maškulj < ital. mascolo ali maschoi — mali top. In morfem m > n na koncu sklonskih oblik: srebron, zlaton, iman, Turcin, oženjenin, mladicin, odjednon, satnicin, desetnicin, brkatin, junacin, puškon, dugačkin kopjen, prsin junačkin, sebon, knjigon bilon, bilin kruvon, krupnin moncin, Sinjon, olovon, golin rukon, Trijen i drugo. Sem spada tudi tvorna glagolska oblika: razumija, odgovorija, proučija, rastužija, naselija, udarja, opržija, doodija, polomija, ulazija, izlazija. Ohranjen je le stari mestnik guslah in orodnik njimi.

Ti primeri nam služijo kot dokaz, da so v obdobju pred vpadi Turkov govorili v Sinjski krajini čakovsko, da je torej ta kraj pripadal čakavskemu narečju. V pesmi zasledimo tudi turcizme: buzdovan, mejdan, dušmanin in serdar. Menim, da so bili vnešeni kasneje, ko so se te besede naselile v našem jeziku.

Jasno je, da so to večinoma besede iz vojaške terminologije. Najdemo tudi nekaj italijanizmov: baškot, maškuj, šolda.

IV

Pismo o banu Ivanu Šimuniću ima tudi narodnostni pomen za Hrvate. Potrjuje obstoj Kosinjske tiskarne, ki je ne le prva hrvatska, ampak tudi prva južnoslovenska tiskarna. Za njo pove, kje in kako je nastala. Zato si ponovno preberimo odlomek, kjer pesem govori o tem:

Štampar Luka, Ive i Mikula
šta s Kosinja ličkog utekoše,
mista mala po sven svitu znana
po knjigama koje su tiskali.
U Sinj bili braća pribižala
od Turčina, vragu dušmanina.
Dogoniše olova i praha
i olovon vojsku opskrbijaše
da to plino ne dopane Turcin.

Kolikor je znano, je to edina ljudska pesem, v kateri je omenjena Kosinjska tiskarna. O njej ne govori niti nobena ljudska pripovedka. Ne vemo, kakšen je pravi priimek trojice bratov, ker je tiskar poklic, ki so ga opravljali. Nastal je iz

ital.-ben. stampa — odtis, časništvo. Tako je iz poklica nastal priimek Štampar (prav tako Bravar, Brodar, Cestar, Klobučar, Kolar, Kopač, Kovač, Lončar, Remenar, Sedlar, Zlatar, Zvonar). Če se ne bi ukvarjali s tiskanjem, jih pesnik gotovo ne bi imenoval tiskarji. Beseda je prevzeta iz italijansko-benečanskega narečja. Ker so v Benetkah že imeli tiskarno, je mogoče tudi prva hrvaška kupljena tam. Z njo so prišli tudi benečanski tiskarji, ki so delali v Kosinju, dokler se niso domači sinovi priučili te veščine. Jasno je, da so tudi razširili svojo besedo štampa, ki so jo domačini sprejeli. Pesem posebej poudarja, da je Kosinj znan v svetu »po knjigah, ki so jih tiskali.« Pomeni, ne eno, temveč najmanj dve ali več. Gotovo je tudi, da so bratje prinesli svinec v Sinj. Tega ni moč razumeti drugače, kot da so tudi pripeljali tiskarske stroje, svinčene črke in svinec iz zaloga, ki so bile v tiskarni za prihodnje potrebe. Glede na to, da so s svinčcem zalagali vojsko, je jasno, da ga ni bilo malo.

Nasprotno. Najbrž je v Sinj dospela cela tiskarna ali vsaj njen največji del. In tako se je prva hrvaška tiskarna izgubila v vojnem viharju. V Kosinju je zaživel njeno delo, končalo pa je v Sinju. Trije kosinjski tiskarji so iz Sinja odšli v Slovenijo. Njihovi potomci do današnjih dni nosijo priimke zaslužnih pradedov. Znanost nima nikakršnih podatkov o koncu Kosinjske tiskarne. Ugibali so, da so svinčene dele uporabili za puškine naboje, toda dokazov ni bilo. Končno je na to vprašanje odgovorila ljudska pesem.

Razlaga manj znanih besed

- ¹ buzdovan — vrsta orožja
- ² šolad — denar
- ³ bukara — lesen bokal za pijačo
- ⁴ puša — vrsta topa, puška
- ⁵ maškuj — vrsta topa, možnar
- ⁶ dušmanin — sovražnik
- ⁷ serdar — glavar, starešina, vojskovodja
- ⁸ katana — konjenik

HISTORICAL CHARACTER OF AN UNKNOWN FOLK SONG FROM SINJ

Abstract

The above song was written by a physician Rado Žic in 1961 in Sinj. The lines were recited by Ante Glavinović of Sinj and sung by his sister Marija (married name Librenjak). The person who copied the song intended to publish it in a newspaper. Since he didn't do it immediately, however, he forgot about it and the manuscript was lost. He found it again by accident in the beginning of 1989 and showed it to me. After reading it I realized how important the song was from the historical and the cultural points of view. Historically the poem provides information on the migration of a large group of the Sinjska krajina inhabitants to the northern-eastern part of Slovenia, e.a. around Ptuj. This migration is important for both Croatian and Slovenian history. The latter one is far more important than the former. Among the immigrants were the Štampari brothers (Luka, Ive, Mikula). After the Krbav battle in 1493 the brothers escaped the Turkish danger from Lički Kosinj and settled temporarily in Sinj. They brought with them the first Croatian printing plant, which operated for a few years in Kosinj. Its lead parts, the letters and additional quantities of lead, which were melted into gungrains, are kept in Sinj.

This folk song mentions Kosinj, which is known for the first printed books. The printing plant existed in Kosinj already at the end of the 15th century. It is said that because of the Turks the printing plant was transferred to Sinj, where it then disappeared. It was used for military purposes. It hasn't been established scientifically so far how the printing plant actually vanished. It was rumoured that it disappeared during a battle, but no specific information on this occurrence is available. Finally, this question was answered by another folk song »Pisma o banu Ivanu Šimuniću« (Song about the banus Ivan Šimunić).